

**Міністерство внутрішніх справ України
Донецький державний університет внутрішніх справ**

ГЕРЦИК РОСТІСЛАВ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.98: 343.226

**ТАКТИКА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ЩОДО КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Маріуполь - 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому державному університеті внутрішніх справ.
Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ОДЕРІЙ Олексій Володимирович,
Донецький державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу та
криміналістики факультету № 1.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України, заслужений
працівник освіти України
ЖУРАВЕЛЬ Володимир Андрійович,
Національна академія правових наук України, перший
віце-президент.

кандидат юридичних наук, доцент
ОРЛОВА Тетяна Анатоліївна,
Харківський національний університет внутрішніх
справ, доцент кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
факультету № 1.

Захист відбудеться «19» листопада 2021 року о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 11.737.01 у Донецькому державному університеті внутрішніх справ за адресою: 87554, м. Маріуполь, проспект Адмірала Луніна, 89.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького державного університету внутрішніх справ за адресою: 87554, м. Маріуполь, проспект Адмірала Луніна, 89.

Автореферат розіслано «19» жовтня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.О. Данилевський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування соціально орієнтованої, демократичної та правової держави в Україні пов'язане з необхідністю реалізації судово-правової реформи, яка підвищує роль суду в системі правозахисних органів. Прагнення до цивілізованого суспільства передбачає впровадження прогресивних інституцій, міжнародно-правових стандартів, сучасних механізмів захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина. Правосуддя є вершиною правозастосовної діяльності, а такий статус обумовлює підвищення вимог до змісту і професійного рівня судового розгляду кримінальних проваджень. Одним із найнебезпечніших кримінальних проявів є корисливо-насильницька злочинна діяльність, яка завдає великої матеріальної шкоди фізичним особам, підприємствам, організаціям і установам різних форм власності, посягає на здоров'я, фізичну й психічну недоторканість громадян, нерідко супроводжується вбивствами. Такі злочини суттєво порушують конституційні права людини. У свою чергу, справедливе вирішення соціальних конфліктів, встановлення істини у справі залежить від ефективної діяльності суду, наукової організації праці суб'єктів доказування, використання належної тактики здійснення судового розгляду, запровадження новітніх досягнень криміналістичної науки.

Підґрунтям для дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі криміналістики та кримінального процесу, які розглядали концептуальні питання розслідування злочинів загалом. Це праці Ю.П. Аленіна, І.В. Басистої, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Т.В. Варфоломеевої, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, І.В. Гора, Ю.М. Грошевого, В.А. Журавля, А.В. Іщенка, О.В. Капліної, В.А. Колесніка, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, В.Є. Корноухова, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, І.М. Лузгіна, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Маляренка, Г.А. Матусовського, В.Т. Нора, В.О. Образцова, О.В. Одерія, Т.А. Орлової, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, О.С. Саїнчина, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, С.В. Слинька, В.М. Стратонова, С.М. Стахівського, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалової, П.В. Цимбала, С.С. Чернявського, В.Ю. Шепітька, В.М. Шевчука, М.Є. Шумила, О.О. Юхна та ін. Вагомий внесок у розробку наукових основ судового розгляду кримінальних проваджень зроблено в роботах Л.Ю. Ароцкера, О.С. Александрова, Р.С. Белкіна, М.Й. Вільгушанського, С.П. Гришина, Л.О. Зашляпіна, В.Н. Карагодіна, С.Л. Кисленко, І.І. Когутича, О.Ю. Корчагіна, Ю.М. Мирошніченко, В.О. Попелюшко, Р.Л. Степанюка, О.Л. Стуліна, Т.Б. Чеджемова, О.І. Чучукало, І.І. Шепітько, Р.М. Шехавцова та інших.

Безпосередньо концептуальним основам досудового розслідування корисливо-наси́льницьких злочинів було присвячено дослідження В.В. Тіщенко, а окремим їх видам (підвидам) І.Л. Калімбет, Ю.А. Кричун, В.М. Мельничок, А.В. Хірсіна, Г.В. Щербакової та інших. Разом з тим, тактичні засади судового розгляду у кримінальних провадженнях в умовах змагального процесу, тактика проведення окремих судових дій залишаються недостатньо висвітленими і потребують наукового обґрунтування. Так, за межами законодавчого регулювання залишаються такі питання судового розгляду, як порядок дослідження доказів, послідовність допиту обвинувачених, потерпілих, свідків і експертів, послідовність постановки питань для дослідження конкретних фактів кримінального правопорушення під час допиту, тактичні особливості огляду речових доказів і документів тощо.

Таким чином, існування ряду проблем у цій сфері вимагає розроблення відповідних криміналістичних положень і рекомендацій. Зазначене обумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження, визначає його наукову новизну, теоретичну і практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України № 276/2015 від 20.05.2015 р.; Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України № 5 від 12 січня 2015 р.; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України № 501 від 25 серпня 2015 р.; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 287 від 26 травня 2015 р.; Переліку пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 № 275.

Мета й завдання дослідження. *Метою* дослідження є формування на підставі сучасних положень загальної теорії криміналістики та аналізу судової практики концепції тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-наси́льницьких злочинів.

Відповідно до зазначеної мети були поставлені такі *завдання*:

- обґрунтувати доцільність формування тактики судового розгляду й визначити її місце й роль у структурі криміналістики;
- визначити фактори, що впливають на тактику судового розгляду;
- розкрити особливості використання криміналістичних знань під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо корисливо-наси́льницьких злочинів;

- надати криміналістичні класифікацію та характеристику корисливо-наси́льницьких злочинів, її вплив на тактику судового розгляду;
- розглянути типові судові ситуації;
- дослідити своєрідність тактики судових дій (допиту, огляду на місці, дослідження речових доказів, призначення судових експертиз);
- запропонувати найбільш доцільні тактичні прийоми проведення окремих судових дій;
- проаналізувати тактику державного обвинувачення та професійного захисту під час судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-наси́льницьких злочинів і сформулювати відповідні рекомендації;
- визначити особливості використання спеціальних знань у суді.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані з судовою діяльністю із розгляду справ щодо корисливо-наси́льницьких злочинів та відповідні правовідносини.

Предмет дослідження – тактика судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-наси́льницьких злочинів.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають загальний *діалектичний метод* наукового пізнання дійсності, коли явища, що постають об'єктом дослідження, розглядаються у взаємозв'язку, в єдності їх соціального змісту і юридичної форми, а також інші методи: *загальнологічні методи* (дедукція, індукція, абдукція) – у дослідженні нормативно-правових актів, наукових концепцій, положень, що стосувалися предмета дослідження (підрозділи 1.1., 1.2., 2.1., 2.2., 3.2., 3.3.); *порівняльно-правовий метод* – в аналізі поглядів науковців щодо тактики судового розгляду та її місця і ролі в структурі криміналістики (підрозділи 1.1., 1.2., 2.2., 3.2.); *системно-структурний метод* – для визначення змісту типових судових ситуацій, тактики окремих судових дій і систем тактичних прийомів (1.3., 2.2., розділ 3); *соціологічні методи* (анкетування) застосовувалися для вивчення думки фахівців щодо розглянутих проблемних питань (підрозділи 2.1., 2.2., 3.2.); *статистичні методи* (групування, зведення, аналіз кількісних показників) – для узагальнення даних одержаних у результаті аналізу кримінальних проваджень.

Емпіричну базу дослідження склали дані, одержані в результаті вивчення понад 200 кримінальних справ та кримінальних проваджень щодо корисливо-наси́льницьких злочинів, що розглядались судами Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Київської, Одеської, Рівненської, Черкаської областей протягом 2010-2018 років; практика Європейського Суду з прав людини; дані офіційної статистики, а також дані, одержані після опитування 142 працівників адвокатури, прокуратури та суду в Дніпропетровській,

Донецькій, Луганській, Одеській та Харківській областях. Використано особистий досвід дисертанта, набутий під час роботи в органах суду першої та другої інстанцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним науковим дослідженням, в якому на базі сучасних положень кримінально-процесуального права і криміналістики, аналізу судової практики визначено концептуальні засади тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів. На підставі проведеного дослідження дисертантом отримано нові наукові результати, зокрема:

уперше:

- виокремлено особливості використання інформаційної моделі криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів під час судового розгляду (на відміну від досудового розслідування); доведено, що суддя, прокурор, захисник використовують не тільки типові інформаційні моделі, а й конкретну інформацію, зібрану слідчим;

- визначено нову категорію суб'єктів корисливо-насильницьких злочинів (члени добровольчих батальйонів);

- запропоновано тактичні рекомендації щодо обрання послідовності допиту обвинувачених під час судового розгляду;

удосконалено:

- визначення понять тактики судового розгляду та методики судового розгляду;

- систему криміналістичної класифікації злочинів, яка ґрунтується на поєднанні кримінально-правових і криміналістичних критеріїв;

- криміналістичні рекомендації щодо тактичних прийомів судового допиту (обвинувачених, потерпілих, свідків та експертів), судового огляду на місці, дослідження речових доказів;

дістали подальшого розвитку:

- положення, що тактика судового розгляду є сумарною: тактика обвинувачення, тактика захисту й тактика суду (судді), яка їх, власне, й поєднує (до них приєднується й тактика інших учасників процесу (потерпілого, підсудного);

- окремі наукові положення щодо засобів криміналістичної тактики (тактичних прийомів, системи судових дій);

- теоретичні конструкції щодо факторів, що впливають на обрання тактики судового розгляду;

- положення щодо особливостей використання криміналістичних знань під час судового розгляду;

- узагальнена характеристика типової моделі злочинця корисливо-наси́льницьких злочинів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції можуть бути застосовані у:

освітньому процесі – під час викладання криміналістики, кримінального процесу та окремих спецкурсів, підвищення кваліфікації прокурорів, слідчих, працівників оперативних підрозділів, суддів, підготовки підручників, навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів (акти впровадження в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 25 грудня 2019 р., Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка від 2 лютого 2021 р.);

науково-дослідній сфері – в аспекті подальшого розвитку й удосконалення тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях (акти впровадження в наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 25 грудня 2019 р., Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка від 2 лютого 2021 р.);

практичній діяльності – як рекомендації щодо тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях (акт впровадження у практичну діяльність Луганського апеляційного суду від 25 листопада 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним самостійно виконаним науковим дослідженням, в якому запропоновано авторській підхід до вирішення проблем, пов'язаних із тактикою судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-наси́льницьких злочинів. Викладені в дисертації наукові положення, висновки й рекомендації, які винесено на захист, одержані автором самостійно. Окремі положення дисертації викладено у науковій статті «Особливості використання криміналістичних знань під час судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-наси́льницькі кримінальні правопорушення» (особистий внесок автора – 50 %, 0,25 друк. арк.), підготовленій у співавторстві.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на міжнародних та всеукраїнській конференціях, зокрема: «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (Кривий Ріг, 16 червня 2017 року); «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (Київ-Маріуполь, 27 лютого 2018 року); «Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю» (Кривий Ріг, 12 квітня 2018 року); «Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю» (Кривий Ріг, 12 квітня 2019 року).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення в 13 публікаціях, з них: 7 статей опубліковано у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 2 статті – у зарубіжних юридичних виданнях та 4 тези доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що включають 8 підрозділів і 4 пункти, висновків, списку використаних джерел (337 найменувань на 32 сторінках) та шести додатків на 13 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 232 сторінки, з них основний текст – 177 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, в яких відображено основні положення роботи.

Розділ 1 «Загальні положення тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Теоретичні засади тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях»* визначено, що поняття судової тактики як криміналістичної категорії й дотепер викликає дискусії серед науковців. На підставі проведеного аналізу аргументовано, що тактика судового розгляду є сумарною: тактика обвинувачення, тактика захисту й тактика суду (судді), яка їх, власне, й поєднує. До них приєднується й тактика інших учасників процесу (потерпілого, підсудного). Визначено завдання тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях. Запропоновано уточнену дефініцію поняття тактики судового розгляду кримінальних проваджень як логічно-послідовну завершальну складову частину криміналістичної тактики, яка являє собою систему наукових положень і практичних рекомендацій щодо обрання та застосування судом і сторонами кримінального провадження як окремих тактичних прийомів дослідження доказів, так і найбільш ефективної та доцільної лінії поведінки з метою успішного вирішення завдань кримінального судочинства. У свою чергу методика судового розгляду слід розуміти як систему теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо організації та проведення ефективного здійснення розгляду судом окремих видів кримінальних проваджень.

Зазначено, що послідовність судових дій під час судового розгляду можна розглядати, як категорію: а) методики судового розгляду (типову послідовність судових дій, які є найбільш характерними й ефективними в судовому розгляді злочинів певної категорії); б) тактико-криміналістичну, маючи на увазі таке впорядкування їх систем, яке найкращим чином забезпечує збирання, дослідження й використання доказів у конкретній судовій ситуації, яка впливає не тільки на коло й послідовність здійснюваних в цей момент судових дій, але й на їхні цілі.

У підрозділі 1.2. *«Фактори, що впливають на обрання тактики судового розгляду»* автор доходить висновку, що їх обрання пов'язано з певними чинниками організації судового розгляду. З їх урахуванням та на підставі проведеного дослідження виокремлено основні групи факторів, що впливають на обрання тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів, зокрема: 1) обставини, які підлягають встановленню; 2) специфіка судової ситуації, у якій виникають певні тактичні завдання та приймаються тактичні рішення; 3) протидія судовому розгляду учасниками кримінального провадження та іншими особами; 4) змагальність сторін кримінального провадження щодо корисливо-насильницьких злочинів; 5) ступінь криміналістичних знань судді, державного обвинувача, захисника. Кожну групу таких факторів піддано ретельному аналізу.

У підрозділі 1.3. *«Особливості використання криміналістичних знань під час судового розгляду у кримінальних провадженнях»* здобувач аргументовано доводить, що особливості використання криміналістичних знань під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо корисливо-насильницьких злочинів обумовлюються тим, що у кримінально-правовому значенні – це двоохоб'єктні злочинні діяння, де об'єктами є не тільки відносини власності, що дозволяє характеризувати ці злочини як корисливі, але й життя та здоров'я людини, що дозволяє говорити про них, як про насильницькі. Акцентовано увагу на тому, що наявна система тактичних прийомів, розроблених криміналістичною наукою, їх змістове наповнення потребують подальшого аналізу, систематизації та доопрацювання.

Розділ 2 «Криміналістичний аналіз корисливо-насильницьких злочинів» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Поняття та криміналістична класифікація корисливо-насильницьких злочинів»* на підставі критичного аналізу існуючих наукових думок автор визначає, що найбільш прийнятною є та система криміналістичної класифікації злочинів, яка ґрунтується на поєднанні кримінально-правових і криміналістичних критеріїв. Зважаючи на це, найбільш вдалою за «інструментарієм» можна вважати ту модель класифікації корисливо-

насильницької діяльності, яка включає в себе п'ять груп злочинів: 1) базові (ст. ст. 186; 187; 189; 257; п. 6 ч. 2 ст. 115; 308; 262 КК України); 2) допоміжні (ст. ст. 194; п. п. 3, 8, 9 ст. 115; 146; 147; 185; 357; 358; 304; 289; 263; 262 КК України); 3) родинні (п. 11 ч. 2 ст. 115; ст. ст. 146, 149; 355 КК); 4) побічні (умисне знищення або пошкодження майна під час розбійного нападу); 5) нетипові (хуліганство, контрабанда та ін.). У наявній класифікації злочини згруповані за різними кримінально-правовими характеристиками, але за подібною сукупністю криміналістичних особливостей їх учинення, розслідування та судового розгляду.

З урахуванням досліджених наукових позицій визначено, що криміналістичний аналіз трактується з огляду на об'єднання двох криміналістичних категорій – криміналістичної класифікації корисливо-насильницьких злочинів та криміналістичної характеристики цих злочинів. Таке поєднання засвідчує специфіку розглядуваних злочинів, яка екстраполюється й на тактику судового розгляду (як структурної частини методики). У цьому контексті та з огляду на єдність стадійності кримінального процесу (досудове розслідування перетікає у судовий розгляд), автор доходить висновку, що ті думки щодо корисливо-насильницьких злочинів, які викладені щодо досудового розслідування, мають своє значення і застосування й на стадії судового розгляду.

У підрозділі 2.2. *«Криміналістична характеристика корисливо-насильницьких злочинів»* встановлено, що використання такої криміналістичної категорії під час судового розгляду (порівняно з досудовим розслідуванням), має певні особливості, оскільки: а) у ході судового розгляду його учасники, як і слідчий (під час досудового розслідування конкретного злочину користується узагальненою науковою інформацією про типові дані щодо тих чи інших елементів відповідного виду (групи) злочинів), передусім мають справу з певними «інформаційними моделями»; б) у ході судового розгляду для оцінки правильності дій слідчого у провадженні та обґрунтованості його висновків суддя, прокурор, захисник так чи інакше використовують відповідні теоретичні криміналістичні знання (передусім криміналістичну характеристику типу та виду злочину); в) що ж до організації судового розгляду та своєї участі в ньому, вони використовують не тільки типові інформаційні моделі, а й конкретну інформацію, зібрану слідчим.

Враховуючи існуючі наукові напрацювання (В.В. Тіщенко), запропоновано до структури моделі криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів включити наступні елементи: 1) об'єкт злочину (предмет злочинного посягання та особа потерпілого); 2) суб'єкт злочину (особа злочинця або кримінальне формування); 3) спосіб та механізм учинення

корисливо-насильницького злочину; 4) обстановка вчинення; 5) наслідки корисливо-насильницьких злочинів. На підставі аналізу емпіричних даних виокремлено нову категорію суб'єктів корисливо-насильницьких злочинів – члени добровольчих батальйонів та побудовано узагальнену типову модель корисливо-насильницького злочинця: особа (чоловік), віком від 19 до 35 років, переважно із низьким освітнім і культурним рівнем; має корисливу мотивацію; в період, що передував засудженню, систематично допускала тривалі однорідні правопорушення, за які або зовсім не потрапляла в поле зору правоохоронних органів, або до неї застосовувалися лише заходи адміністративної відповідальності (75%); на момент учинення злочину не навчалася й не працювала; має стійкі негативні риси характеру, агресивна; добре обізнана про кримінально-правову охорону відносин власності, однак не сприймає її як особисту цінність, а тому абсолютно нормально ставиться до незаконного насильницького заволодіння чужим майном; має кримінальну спеціалізацію та здатна на групове вчинення злочину.

Розділ 3 «Особливості тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Типові судові ситуації у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів та тактичні засоби їх вирішення»* розкрито зміст поняття «судова ситуація». На основі аналізу судової практики обґрунтовано позицію, що у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів їх можна розглядати в двох аспектах: по-перше, це стан, характеристика самого судового розгляду на конкретному етапі, що має певний внутрішній характер; по-друге, це сукупність зовнішніх умов, за яких у цей момент відбувається судовий розгляд. Запропоновано підстави для класифікації судових ситуацій, зокрема: 1) за часом виникнення; 2) за обсягом розгляду; 3) за прогнозом розвитку ситуацій судового розгляду; 4) за розвитком і можливістю досягнення завдань, що стоять перед учасниками; 5) за відношенням до обвинувачення; 6) за наявністю доказової бази обвинувачення; 7) за обсягом та змістом наявної доказової інформації; 8) за результатами судового розгляду; 9) з урахуванням етапів, які виокремлюють у кримінально-процесуальній науці. Кожна підстава ретельно висвітлена.

Підрозділ 3.2. *«Тактика проведення окремих судових дій»* містить чотири пункти.

У пункті 3.2.1. *«Теоретичні основи проведення судових дій»* обґрунтовано висновок про те, що судова дія не може бути тактичною сама по собі. Вона стає такою лише залежно від цілей і способів її здійснення, від готовності до неї сторін кримінального провадження. Визначено її загальні тактичні положення.

Акцентовано увагу на тому, що, плануючи судовий розгляд у кримінальних провадженнях, суддя повинен передбачити: 1) які обставини необхідно встановити відповідно до предмета доказування; 2) за допомогою яких судових дій можна встановити ці обставини; 3) із застосуванням яких тактичних прийомів і в якій послідовності найбільш раціонально можна провести ці дії.

У пункті 3.2.2. *«Тактика судового допиту»* досліджено особливості проведення означеної судової дії. Встановлено, що підготовка допитів у суді включає: встановлення суддею найбільш доцільної послідовності допиту учасників процесу; визначення предмету допиту кожної особи, переліку й тактично виправданої послідовності конкретних питань щодо обставин злочину; розробку уявної моделі процесу допиту; вибір прийомів допиту з урахуванням прогнозу розвитку ситуації під час допиту; вибір доказів, які потрібно використовувати на допиті, та черговості їх пред'явлення; складання плану. Визнано тактично неприйнятною послідовність судового допиту обвинувачених у такому порядку: спочатку допитувати тих обвинувачених, які під час досудового розслідування визнавали свою вину повністю, потім – тих, хто визнає її частково, і останніми – хто не визнає себе винним у повному обсязі. Сформульовані тактичні рекомендації щодо обрання послідовності допиту обвинуваченого під час судового розгляду. Аргументовано, що тактично доцільним є допит свідків після допиту потерпілого, та подано типову програму їх допиту в суді.

Піддана критичному аналізу пропозиція окремих науковців виключити допит експерта із практики досудового розслідування й судового розгляду та замінити його призначенням додаткових та повторних експертиз. Відстоюється думка, що зневажливе ставлення до допиту експерта або відмова від його використання нерідко є причиною грубих судових помилок. Запропоновано перелік найпридатніших тактичних прийомів судового допиту експертів.

У пункті 3.2.3. *«Тактика проведення судового огляду на місці та інших судових дій»* розкрито особливості тактики проведення окремих судових дій. Встановлено, що огляд на місці (ст. 361 КПК України) є ускладненою судовою дією та потребує на ретельну організацію, до якої слід віднести: а) конкретизацію та визначення цілей огляду; б) прийняття рішення (з власної ініціативи або за клопотанням стороною судового провадження) про його проведення; в) організаційні дії, пов'язані зі створенням умов проведення огляду; г) виїзд на місце огляду; д) загальний огляд та визначення (уточнення) послідовності огляду; е) роз'яснення процесуальних прав та обов'язків учасникам судового огляду; є) фіксацію ходу та результатів огляду. Розкрито тактику та визначено окремі особливості його проведення у певних судових ситуаціях, висвітлено роль обізнаних осіб.

Доведено, що дослідження речових доказів (ст. 357 КПК України) доцільно пов'язувати з моментом дослідження обставин, для яких вони мають безпосереднє значення. Розглянуто випадки проведення виїзного судового засідання з метою огляду речових доказів за їх місцезнаходженням.

Враховуючи, що під час судового розгляду інколи виникає необхідність перевірити дані щодо наявності або відсутності особливих прикмет, шрамів, інших пошкоджень на тілі обвинуваченого, потерпілого чи свідка, обґрунтовується думка щодо внесення до КПК України окремої статті, де було б передбачено процедуру проведення освідування під час судового провадження.

У пункті 3.2.4. *«Тактика призначення та проведення судових експертиз»* визначено, що така діяльність у суді складається з чотирьох етапів: а) підготовки і призначення судової експертизи; б) провадження експертного дослідження; в) оголошення експертного висновку, допиту експерта (за необхідності); г) дослідження, перевірки й оцінки висновку експерта. Акцентовано увагу на етапі підготовки та призначення судової експертизи, який включає комплекс процесуальних і тактико-організаційних заходів: 1) прийняття рішення про проведення експертизи; 2) визначення предмета експертизи; 3) підготовку об'єктів для проведення експертизи; 4) визначення виду експертизи; 5) вибір державної експертної установи або експерта; 6) виклик до суду експерта або спеціаліста; 7) вибір моменту проведення експертизи; 8) винесення постанови про призначення експертизи та її оголошення. На підставі проведеного аналізу встановлено, що під час судового розгляду злочинів розглядуваної категорії найчастіше призначаються судово-медичні, товарознавчі, судово-психіатричні та різноманітні криміналістичні експертизи.

У підрозділі 3.3. *«Тактика державного обвинувачення та професійного захисту під час судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів»* ідеться про те, що тактика державного обвинувача й тактика професійного захисника в судовому розгляді є взаємообумовленими, оскільки застосування тактичного прийому однією стороною тягне за собою вибір тактичного прийому протидії іншою. Прийняття тактичного рішення обвинувачем чи захисником у судовому засіданні відбувається переважно в конфліктній ситуації, в якій сторони, виконуючи свої процесуальні функції, забезпечують найбільш вигідну позицію для себе й послаблюють позицію протилежної сторони. Акцентовано увагу на тому, що суддя повинен ураховувати типові лінії обвинувачення та захисту під час судового розгляду кримінальних проваджень.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі дослідження сучасних положень загальної теорії криміналістики та аналізу судової практики розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову задачу формування концепції тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів, зокрема:

1. Тактика судового розгляду є сумарним (збірним) поняттям, яке включає тактику обвинувачення, тактику захисту й тактику суду (судді), яка їх, власне, й поєднує. До цього додається й тактика інших учасників процесу (потерпілого, підсудного).

Судова тактика як частина криміналістичної тактики є її логічно-послідовною завершальною складовою частиною, яка являє собою систему наукових положень і практичних рекомендацій щодо обрання та застосування судом і сторонами кримінального провадження як окремих тактичних прийомів дослідження доказів, так і найбільш ефективної та найбільш доцільної лінії поведінки з метою успішного вирішення завдань кримінального судочинства.

Завданнями тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях є: 1) найефективніша організація діяльності суду та сторін щодо дослідження доказів; 2) раціональна побудова взаємодії суду та учасників процесу для успішного вирішення завдань із дослідження доказів; 3) створення оптимальних умов провадження судових дій, які максимально сприяють вирішенню їх завдань, у тому числі й тих, що ставлять перед собою сторона обвинувачення та сторона захисту; 4) раціональне використання часу судового процесу, матеріальних засобів та моральних сил його учасників; 5) розробка тактичних прийомів провадження судових дій.

Серед факторів, що впливають на обрання тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів, основними є: 1) обставини, які підлягають встановленню; 2) специфіка судової ситуації, у якій виникають певні тактичні завдання та приймаються тактичні рішення; 3) протидія судовому розгляду учасниками кримінального провадження та іншими особами; 4) змагальність сторін кримінального провадження щодо корисливо-насильницьких злочинів; 5) ступінь криміналістичних знань судді, державного обвинувача, захисника.

2. На підставі критичного аналізу наявних наукових концепцій визначено, що найбільш вдалою за «інструментарієм» можна вважати ту модель класифікації корисливо-насильницької діяльності, яка включає в себе п'ять груп злочинів: 1) базові (ст. ст. 186; 187; 189; 257; п. 6 ч. 2 ст. 115; 308; 262 КК України); 2) допоміжні (ст. ст. 194; п. п. 3, 8, 9 ст. 115; 146; 147; 185; 357; 358;

304; 289; 263; 262 КК України); 3) родинні (п. 11 ч. 2 ст. 115; ст. ст. 146, 149; 355 КК); 4) побічні (умисне знищення або пошкодження майна під час розбійного нападу); 5) нетипові (хуліганство, контрабанда та ін.). У наявній класифікації злочини згруповані не тільки за різними кримінально-правовими характеристикам, але й за подібною сукупністю криміналістичних особливостей їх учинення, розслідування та судового розгляду.

Криміналістичний аналіз здійснюють з огляду на об'єднання двох криміналістичних категорій: криміналістичної класифікації корисливо-наси́льницьких злочинів та криміналістичної характеристики цих злочинів. Таке поєднання демонструє специфіку розглядуваних злочинів, яка екстраполюється й на тактику судового розгляду (як структурної частини методики). У цьому контексті та виходячи з позиції єдності стадійності кримінального процесу (досудове розслідування перетікає у судовий розгляд), можна говорити про той факт, що ті пропозиції щодо корисливо-наси́льницьких злочинів, які викладені щодо досудового розслідування, мають своє значення й застосування й на стадії судового розгляду.

3. Використання інформаційної моделі криміналістичної характеристики корисливо-наси́льницьких злочинів під час судового розгляду має особливості, які полягають у тому, що суддя, прокурор, захисник використовують не тільки типові інформаційні моделі, а й конкретну інформацію, зібрану слідчим. Структура моделі криміналістичної характеристики корисливо-наси́льницьких злочинів включає в себе наступні елементи: 1) об'єкт злочину (предмет злочинного посягання та особа потерпілого); 2) суб'єкт злочину (особа злочинця або кримінальне формування). На підставі аналізу емпіричних даних виокремлено нову категорію суб'єктів – члени добровольчих батальйонів; 3) спосіб та механізм учинення корисливо-наси́льницького злочину; 4) обстановка вчинення; 5) наслідки корисливо-наси́льницьких злочинів. Побудовано узагальнену типову модель корисливо-наси́льницького злочинця.

4. Судові ситуації у кримінальних провадженнях щодо корисливо-наси́льницьких злочинів можна розглядати в двох аспектах: по-перше, це стан, характеристика самого судового розгляду на конкретному етапі, що має певний внутрішній характер; по-друге, це сукупність зовнішніх умов, за яких в цей момент відбувається судовий розгляд. Запропоновано підстави для класифікації судових ситуацій, зокрема: 1) за часом виникнення; 2) за обсягом розгляду; 3) за прогнозом розвитку ситуацій судового розгляду; 4) за розвитком і можливістю досягнення завдань, що стоять перед учасниками; 5) за відношенням до обвинувачення; 6) за наявністю доказової бази обвинувачення; 7) за обсягом і змістом наявної доказової інформації; 8) за результатами

судового розгляду; 9) з урахуванням етапів, які виокремлюють у кримінально-процесуальній науці.

5. Визнано тактично неприйнятною послідовність судового допиту обвинувачених у такому порядку: спочатку допитувати тих обвинувачених, які під час досудового розслідування визнавали свою вину повністю, потім – тих, хто визнає її частково, і останніми – хто не визнає себе винним у повному обсязі. Така логіка (тактика) визначення черговості допиту обвинувачених створює певний психологічний вплив на тих учасників злочину, які не визнають свою вину, а тому є неприйнятною у судовому розгляді. Для уникнення такої ситуації доцільно допитувати обвинувачених у довільному порядку, наприклад, за розташуванням на лаві обвинувачених, в алфавітному порядку, в порядку, встановленому в обвинувальному акті тощо. За наявності протиріч і розбіжностей в позиціях двох обвинувачених суд може допитати їх окремо, виводячи із залу одного з обвинувачених, щоб забезпечити сприятливу атмосферу відсутності взаємних впливів між обвинуваченими. Сформульовано й інші тактичні рекомендації щодо обрання послідовності допиту обвинуваченого під час судового розгляду.

Визначено, що тактично доцільним є допит свідків після допиту потерпілого, оскільки свідки (на відміну від потерпілого/обвинуваченого) не знаходяться протягом усього часу судового розгляду справи у залі судових засідань, а запрошуються судовим розпорядником (іноді – секретарем судового засідання) відповідно до встановленої черги, тому у випадку першочергового проведення допиту свідків у свідомості потерпілого події, що мали місце під час вчинення злочину, можуть деформуватися, що може негативно відбитися на формуванні в суду цілісної картини подій, що мали місце насправді.

Можна запропонувати таку типову програму допиту свідка в суді у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів (на прикладі розбійного нападу): «Ви є очевидцем розбійного нападу?», «Від кого Ви дізналися про розбій, в присутності кого, де і за яких обставин?», «Яким є стан Вашого здоров'я, в тому числі зору та слуху?», «Як, коли, з ким Ви опинилися біля місця події? Уточніть час події», «Що Ви робили перед подією?», «Що привернуло Вашу увагу до події (звук удару, крик тощо)?», «З якого моменту Ви почали сприймати те, що відбувалося?», «На якій відстані Ви знаходилися від місця події?», «Як було освітлено місце події?», «Якою була оглядовість місця події, чи не було якихось рухомих чи нерухомих перепон для сприйняття динаміки події?», «Чи сприйняття події відбувалося безперервно від початку і до кінця, чи переривалось через якісь обмеження у зоровому сприйнятті?», «Як довго Ви сприймали те, що відбувалось?», «Опишіть все, що Ви бачили і якими були Ваші дії?», «Коли Ви зрозуміли, що відбувається

насилля?», «Чи було те, що відбувається, для Вас раптовим або, навпаки, очікуваним і чому?», «Чи відчували Ви страх від сприйняття вчиненого злочину?», «Що Ви зауважили першим у механізмі скоєного злочину, що відбувалося потім?», «Чи бачили Ви потерпілого до події і чи були з ним знайомі?».

6. Серед тактичних прийомів судового допиту експертів, найпридатнішими є: 1) пред'явлення висновку судового експерта; 2) надання можливості пояснити причини суперечностей у висновку; 3) пред'явлення відповідних джерел інформації (словників, спеціальної літератури, експертних довідників (посібників) тощо); 4) постановка уточнювальних, доповнювальних, деталізуючих та інших запитань; 5) звернення до окремих положень висновку; 6) пред'явлення інших матеріалів кримінального провадження; 7) оголошення фрагментів показань інших осіб (тих, що стосуються проведення судової експертизи); 8) пред'явлення експертного висновку аналогічної судової експертизи; 9) пред'явлення окремих положень висновку, що потребують деталізації.

7. Огляд на місці (ст. 361 КПК України) є ускладненою судовою дією і потребує ретельної організації, а саме: а) конкретизації та визначення цілей огляду; б) прийняття рішення (за власною ініціативою або за клопотанням стороною судового провадження) про його проведення; в) організаційні дії, пов'язані зі створенням умов проведення огляду; г) виїзд на місце огляду; д) загальний огляд та визначення (уточнення) послідовності огляду; е) роз'яснення процесуальних прав та обов'язків учасникам судового огляду; є) фіксації ходу та результатів огляду. Розкрито тактику та визначено окремі особливості проведення огляду в певних судових ситуаціях.

8. Дослідження речових доказів (ст. 357 КПК України) доцільно пов'язувати з моментом дослідження обставин, для яких вони мають безпосереднє значення. З огляду на той факт, що під час судового розгляду інколи виникає необхідність перевірити дані щодо наявності або відсутності особливих прикмет, шрамів, інших пошкоджень на тілі обвинуваченого, потерпілого чи свідка, обґрунтовано думку щодо внесення до КПК України окремої статті, де передбачено процедуру проведення освідування під час судового провадження.

9. Підготовка та призначення судової експертизи включає комплекс процесуальних і тактико-організаційних заходів: 1) прийняття рішення про проведення експертизи; 2) визначення предмета експертизи; 3) підготовку об'єктів для проведення експертизи; 4) визначення виду експертизи; 5) вибір державної експертної установи або експерта; 6) виклик до суду експерта або

спеціаліста; 7) вибір моменту проведення експертизи; 8) винесення постанови про призначення експертизи та її оголошення.

Під час судового розгляду злочинів розглядуваної категорії найчастіше призначаються судово-медичні, товарознавчі, судово-психіатричні та різноманітні криміналістичні експертизи.

10. Тактика державного обвинувача й тактика професійного захисника в судовому розгляді є взаємообумовленими, оскільки застосування тактичного прийому однією стороною тягне за собою обрання тактичного прийому протидії іншою. Прийняття тактичного рішення обвинувачем чи захисником у судовому засіданні відбувається переважно в конфліктній ситуації, в якій сторони, виконуючи свої процесуальні функції, забезпечують найбільш вигідну позицію для себе, і послаблюють позицію протилежної сторони. Акцентовано увагу на тому, що суддя повинен ураховувати типові лінії обвинувачення та захисту під час судового розгляду кримінальних проваджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Герцик Р. В. Тактика судового слідства як складова та самостійна частина криміналістичної тактики. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2 (6). С. 51-68.
2. Герцик Р. В. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень: поняття та значення для тактики судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення. *Наше право*. 2014. № 3. С. 117-121.
3. Герцик Р. В. Корыстно-насильственные уголовные правонарушения: понятие и криминалистическая классификация. *Закон и жизнь*. 2014. № 6. С. 31-34.
4. Герцик Р. В. Типові судові ситуації у кримінальних провадженнях про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 4. Т. 2. С. 82-85.
5. Герцик Р. В. Криміналістична методика судового розгляду кримінальних проваджень. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. XIX. С. 92-97.
6. Герцик Р. В. Об'єкт кримінального правопорушення у структурі криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів. *Право і суспільство (м. Дніпро)*. 2017. № 3. Ч. 2. С. 226-229.
7. Одерій О. В., Герцик Р. В. Особливості використання криміналістичних знань під час судового розгляду кримінальних проваджень

про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 264-270.

8. Герцик Р. В. Криміналістичні методика і тактика судового розгляду кримінальних проваджень: проблеми співвідношення. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Право». 2019. № 56, Т. 2. Ст. 88-91.

9. Giertsyk, Rostislav (2020). Criminal analysis of supervisory and violent crimes and its significance for the tactics of trial. *Social and Human Sciences*. Polish-Ukrainian scientific journal, 01 (25).

10. Герцик Р. В. Тактика судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 червня 2017 р.). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2017. С. 279-281.

11. Герцик Р. В. Тактика захисту під час судового розгляду проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 лютого 2018 р.). Київ-Маріуполь, 2018. С. 77-78.

12. Герцик Р. В. Тактика судді у судовому розгляді кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю*: матеріали XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 квітня 2019 року). Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «ГеліосПринт», 2019. С. 35-37.

13. Герцик Р. В. Теоретичний аналіз поняття корисливо-насильницьких злочинів (окремий аспект). *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю: матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 квітня 2018 року)*. Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2019. С. 233-235.

АНОТАЦІЇ

Герцик Р. В. Тактика судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Донецький державний університет внутрішніх справ, Маріуполь, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів.

Автором розглянуто генезу судової тактики як криміналістичної категорії. На підставі аналізу наукових позицій зроблено висновок, що тактика судового розгляду є сумарною: тактика обвинувачення, тактика захисту й тактика суду (судді) яка їх, власне, й поєднує. До них приєднується й тактика інших учасників процесу (потерпілого, підсудного). Запропоновано уточнену дефініцію понять як тактики, так і методики судового розгляду у кримінальних провадженнях. Виокремлено основні фактори, що впливають на обрання тактики судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів. Висвітлено особливості використання криміналістичних знань під час судового розгляду.

Ключові слова: корисливо-насильницькі злочини, судовий розгляд, криміналістична характеристика, криміналістична тактика, тактичний прийом, судові дії.

Герцик Р. В. Тактика судебного следствия по уголовным делам в отношении корыстно-насильственных преступлений – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Донецкий государственный университет внутренних дел, Мариуполь, 2021.

Диссертация посвящена комплексному исследованию тактики судебного следствия по уголовным производствам в отношении корыстно-насильственных преступлений.

Автором рассмотрен генезис судебной тактики как криминалистической категории. На основании анализа научных позиций сделан вывод, что тактика судебного разбирательства является суммарной, поскольку включает в себя тактику обвинения, тактику защиты и тактику суда (судьи), которая их, собственно, и объединяет. К ним присоединяется и тактика других участников процесса (потерпевшего, подсудимого). Предложена уточненная дефиниция понятий как тактики, так и методики судебного разбирательства по уголовным производствам. Выделены основные факторы, влияющие на избрание тактики судебного разбирательства по уголовным производствам в отношении корыстно-насильственных преступлений. Освещены особенности использования криминалистических знаний в ходе судебного разбирательства.

Ключевые слова: корыстно-насильственные преступления, судебное следствие, криминалистическая характеристика, криминалистическая тактика, тактический прием, судебные действия.

Hertsyk R. V. Tactics of litigation in criminal proceedings for profit-motivated and violent crimes. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

The thesis for a Candidate Degree in Law Sciences on a specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminology; forensic examination; search and investigative activity. – Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol, 2021.

The thesis deals with the comprehensive study of the tactics of litigation in criminal proceedings for profit-motivated and violent crimes. The genesis of judicial tactics as a forensic category was considered by the author. The conclusion based on the analysis of scientific positions was made here. It means that the tactics of litigation are summary: prosecution tactics, defense tactics and court (judge) tactics. The last actually unites both tactics. They are joined by the tactics of other participants of the process (victim, defendant). The specified definition of concepts both tactics, and methods of litigation in criminal proceedings is offered.

The main factors influencing the choice of tactics of litigation in criminal proceedings for profit-motivated and violent crimes are defined here. The peculiarities of the use of forensic knowledge in criminal proceedings are highlighted too.

The most acceptable system of forensic classification of profit-motivated and violent crimes has been identified after studying the positions of many scholars. The forensic characteristics of these crimes are given, where a new category of subjects, i.e. members of volunteer battalions, is singled out.

Judicial situations in criminal proceedings for the mentioned crime category are considered according to logic of the thesis. The bases for these crime classifications are offered.

The theoretical bases of carrying out legal actions are considered here. The sequence of questioning the accused by logic was declared tactically unacceptable on the basis of the analysis. At first it is necessary to interrogate those defendants, who admitted their guilt in full during the pre-trial investigation; and then those who plead guilty in part should be questioned, and the latter should be interrogated those who do not plead guilty in full.

Other tactical recommendations for choosing the sequence of questioning of the defendants in the trial have been formulated here. It was determined that the questioning the witnesses after the questioning the victims is tactically efficient. The standard program of their questioning was provided too.

The proposal of some scholars to exclude the interrogation of an expert from the practice of pre-trial investigation and litigation has been critically analyzed. The replacement of expert interrogation by appointment of additional and repeated examinations has been criticized here.

The position is defended that the contemptuous attitude to the interrogation of an expert or the denial to use it is often the cause of gross miscarriages of justice. The list of the most suitable tactics of judicial interrogation of the experts is offered.

It is established that the crime scene examination (Article 361 of the CPC) is a complicated judicial action and requires the detailed organization. The tactics of the crime scene examination are revealed and some features of its carrying out in certain court situations are defined.

It is proved that the study of physical evidence (Article 357 of the CPC) should be associated with the moment of the investigation of the circumstances that are directly relevant. The peculiarities of the tactics of appointment and conduct of forensic examinations are highlighted here.

It is proved that the tactics of the public prosecutor and the tactics of a professional defender in court are mutually conditioned, because the use of tactics by one party entails the choice of tactical counteraction by another party.

A tactical decision by a prosecutor or defense counsel at a court hearing is always made in a typically conflict situation. The parties provide the most advantageous position for themselves by performing their procedural functions, and one party weakens the position of the opposite party. Emphasis is placed on the fact that a judge must take into account the typical tactics of prosecution and defense in criminal proceedings.

Key words: profit-motivated and violent crimes, trial, forensic characteristics, forensic tactics, tactics, legal actions.